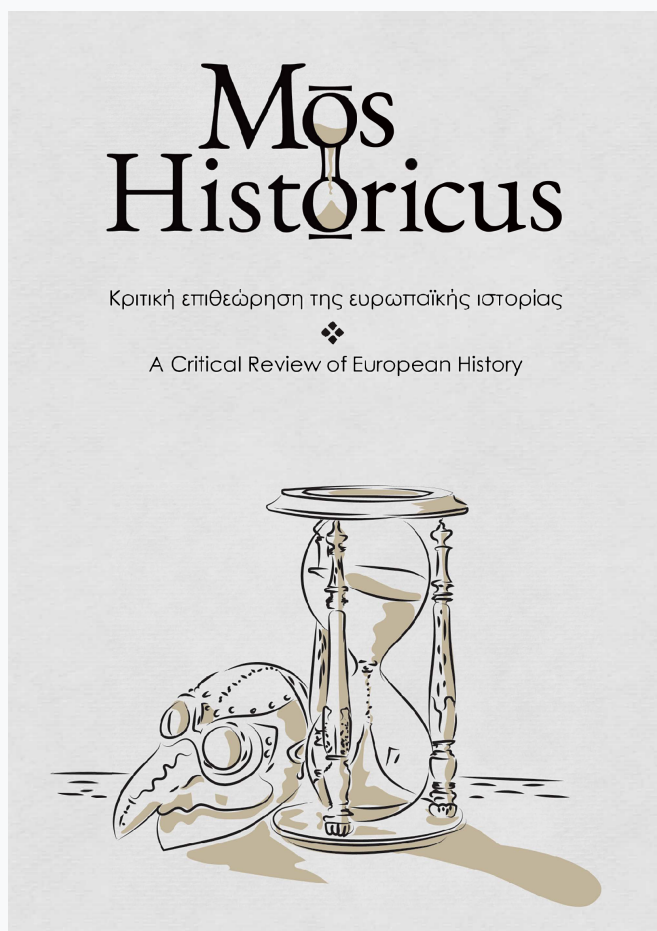

Mos Historicus: A Critical Review of European History

Vol 1, No 1 (2023)

Mos Historicus: A Critical Review of European History

Aspects of healthcare in Ukraine during the German occupation (1941-1944)

Svitlana Hey

doi: [10.12681/mh.34281](https://doi.org/10.12681/mh.34281)

Copyright © 2023, Mos Historicus: Critical Review of European History

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Hey, S. (2023). Aspects of healthcare in Ukraine during the German occupation (1941-1944). *Mos Historicus: A Critical Review of European History*, 1(1), 152-170. <https://doi.org/10.12681/mh.34281>

Στοιχεία για την ιατρική περίθαλψη κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής στην Ουκρανία (1941-1944)

Aspects of healthcare in Ukraine during the German occupation (1941-1944)

Svitlana Hey*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Το παρακάτω άρθρο πραγματεύεται την οργάνωση της ιατροφαρμακευτικής μέριμνας και περίθαλψης στην Ουκρανία κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής. Αξιοποιεί αρχειακό υλικό, σύγχρονα περιοδικά και εφημερίδες, καθώς και αυτοβιογραφικά κείμενα, ενώ εστιάζεται στην περίοδο 1941-1943. Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν διαμορφώθηκαν τόσο από τις επιδιώξεις των κατοχικών αρχών όσο και από τις δράσεις τοπικών οργανώσεων και ιατρικού προσωπικού, που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τις δύσκολες υγειονομικές συνθήκες που δημιούργησε ο πόλεμος και η κατοχή. Η παρακμή του παλαιού σοβιετικού συστήματος περίθαλψης επέβαλε την συγκρότηση τμημάτων προστασίας της υγείας και υγειονομικών υποτμημάτων σε τοπικό επίπεδο -αρχικά σε επίπεδο νομού και έπειτα σε επίπεδο πόλης- μέσω των, λεγόμενων, τοπικών διοικήσεων δεύτερου βαθμού, καθώς και την επαναλειτουργία τοπικών νοσοκομείων με περιορισμένο προσωπικό και υλικοτεχνικά μέσα. Οι πρωτοβουλίες όμως αυτές σύντομα απέτυχαν και, στη θέση τους, εφαρμόστηκαν από τη γερμανική διοίκηση μέτρα μόνο για την πρόληψη και την αποφυγή διευρυμένης μετάδοσης ασθενειών, προκειμένου να διατηρηθεί το αξιόμαχο των γερμανικών στρατευμάτων.

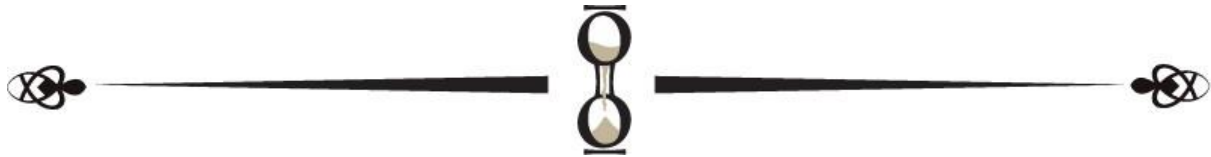
Λέξεις κλειδιά: Ουκρανία, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ναζί

* Η Svitlana Hey είναι υποψήφια διδάκτωρ του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ. Είναι αριστούχος του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου του Σούμι (Ουκρανία), πτυχιούχος του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του ΕΚΠΑ, καθώς και κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος στις «Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στην ιστορία, αρχαιολογία και κοινωνική ανθρωπολογία» του τμήματος Ιστορίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και στις «Σπουδές στον παρευξείνιο χώρο» του τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού των Παρευξείνιων χωρών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Svitlana Hey is a PhD candidate of the Department of History and Archaeology of the University of Athens (NKUA). She has graduated with honors from the Department of History and Archaeology of the University of Sumy (Ukraine), as well as from the Department of Political Science and Public Administration of the University of Athens. She earned a MA in "Interdisciplinary approaches in history, archaeology and social anthropology" from the Department of History, Archaeology and Social Anthropology of the University of Thessaly, and in "Studies of the Black Sea region" from the Department of Languages, Literature and Culture of the Black Sea Countries of the University of Thrace.

ABSTRACT: The following article examines the Ukrainian healthcare structure during the German occupation. For this purpose, it deploys archival material, contemporary magazines, and newspapers, as well as autobiographical writings, while focusing on the 1941-1943 period. The applied policies were forged both by the aims of the occupational forces and by the acts of local health professionals' groups. These groups had to face the extreme sanitary circumstances that were created during the war and the occupation. The decline of the former soviet healthcare system was rendering necessary the formation of local healthcare sections and subsections -firstly at prefecture and afterwards at city level-through the so-called local second-grade administration. Additionally, the reoperation of local hospitals was necessitated, even if the available personnel and the resources were limited. The adverse conditions soon forced the German administration to impose new measures whose sole target was the prevention of extended disease propagation to maintain the combat effectiveness of the German troops.

Keywords: Ukraine, healthcare, Second World War, Nazis

Υλικοτεχνική και διοικητική οργάνωση

Εφόσον στο Τρίτο Ράιχ τα θέματα υγειονομικού ενδιαφέροντος αντιμετωπίζονταν με σοβαρότητα, μεθοδικότητα και αυστηρότητα όσον αφορά την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων, ήταν αναμενόμενο να μεταφερθεί η πρακτική αυτή ή παρόμοιές της στα ουκρανικά εδάφη, που καταλήφθηκαν από τη Γερμανία κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Το ιατροφαρμακευτικό σύστημα στην κατεχόμενη Ουκρανία λειτουργούσε σύμφωνα με τις αρχές της ναζιστικής ιδεολογίας, η οποία διέκρινε τους Γερμανούς από τους υπόλοιπους λαούς. Οι Ρώσοι και οι Ουκρανοί ανήκαν στην προτελευταία βαθμίδα της ναζιστικής κοσμοθεωρίας. Επομένως, στην Ουκρανία την περίοδο της γερμανικής κατοχής λειτουργούσαν νοσοκομεία και φαρμακεία που προορίζονταν για την εξυπηρέτηση των Γερμανών του Τρίτου Ράιχ αλλά και των Γερμανών οι οποίοι γεννήθηκαν και ζούσαν εκτός των εδαφών που υπάγονταν σε αυτό, τους λεγόμενους *Volksdeutsche*. Στον αντίποδα τέτοιων ιδρυμάτων υπήρχαν άλλα νοσοκομεία και φαρμακεία τα οποία λειτουργούσαν αποκλειστικά για τον ντόπιο πληθυσμό.

Ωστόσο, οι Γερμανοί στρατιώτες αποτελούσαν μια ιδιαίτερη περίπτωση ασθενών και εξυπηρετούνταν σε, ειδικά, γερμανικά στρατιωτικά νοσοκομεία και όχι στις προαναφερθείσες

υπηρεσίες. Οι γερμανικές κατοχικές αρχές, αγνοώντας εντελώς τις ανάγκες του ντόπιου πληθυσμού, καταλάμβαναν τα πρώην σοβιετικά νοσοκομεία, τα οποία μετέτρεπαν σε γερμανικά στρατιωτικά νοσοκομεία, όπως συνέβη για παράδειγμα στο Χάρκοβο¹ και στην Πολτάβα.²

I. Συγκρότηση τμημάτων υγείας και επαναλειτουργία νοσοκομείων τους πρώτους μήνες της γερμανικής κατοχής στην Ουκρανία

Τον Νοέμβριο του 1941, όπως αναφέρει ο ιατρός Ι. Μορόζ, προϊστάμενος του τμήματος της προστασίας υγείας που υπάγεται στη διοίκηση του νομού του Ντιπροπετρόβσκ, αρκετά νοσοκομεία είχαν καταστραφεί – ολικώς και μερικώς – εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων. Στη δεινή κατάσταση των νοσοκομείων συνέβαλαν τόσο η απόσπαση του νοσοκομειακού εξοπλισμού, που πραγματοποιήθηκε από τις σοβιετικές αρχές κατά την απόσυρση του Κόκκινου Στρατού, όσο και η λεηλασία των νοσοκομείων και φαρμακείων από τον ντόπιο πληθυσμό.³ Στο σημειωματάριό του, ο Β. Κ. Ρούδνεφ, διευθυντής του μουσείου στην επαρχιακή πόλη Λεμπεντίν, στον νομό Σούμι, αναφέρει ότι την επομένη της απόσυρσης των σοβιετικών στρατευμάτων (10 Οκτωβρίου 1941), από τις 10 το πρωί άρχισε το πλιάτσικο διότι στην πόλη δεν υπήρχε καμιά ρυθμιστική εξουσία, ούτε πολιτική, ούτε στρατιωτική. Εκτός από τα καταστήματα τροφίμων, ο κόσμος εφορμούσε και σε κτίρια ειδών πρώτης ανάγκης, όπως τα φαρμακεία.⁴ Παράλληλα, σημειώθηκαν και βανδαλισμοί. Για παράδειγμα, στο Λεμπεντίν στα τέλη του Οκτωβρίου του 1941 κάποιοι αποπειράθηκαν να λεηλατήσουν το μουσείο της μαιευτικής, στο οποίο υπήρχαν πλούσια εκθέματα, ενώ έσπασαν εννέα μικροσκόπια στο μουσείο της ιατρικής της ίδιας πόλης.⁵ Παρόμοια περιστατικά παρατηρήθηκαν και σε πολλά διαφορετικά σημεία της χώρας.⁶

Παρά ταύτα, σε πολλές ουκρανικές πόλεις και κωμοπόλεις συνέχισαν να λειτουργούν αδιάλειπτα ορισμένα νοσοκομεία και φαρμακεία. Στις 31 Μαρτίου του 1943, ο Β. Κ. Ρούδνεφ σημείωνε ότι στο Λεμπεντίν μόνο το μουσείο και το νοσοκομείο της πόλης λειτουργούσαν με

¹ TSDAGO, 62/1/183, σ. 195.

² TSDAGO (Κεντρικό Κρατικό Αρχείο των Κοινωνικών Οργανώσεων, Κίεβο), 62/1/193, σ. 159.

³ *Dnipropetrovska gazeta* (Η εφημερίδα του Ντιπροπετρόβσκ), 05.11.1941, σ. 2.

⁴ Boris Kuzmich Rudnev, «Schodennyk okypatsii mista Lebedyna» («Το ημερολόγιο της κατοχής της πόλης Λεμπεντίν»), (02.09.1941-07.06.1944), μέρος 2, βλ. ιστοσελίδα του Μουσείου της τέχνης του Β.Κ. Ρούδνεφ στην πόλη Λεμπεντίν. <https://artmuseum.lebedyn.org/shhodennyk-okupatsiyi-mista-lebedyna-chastyna-2/>(πρόσβαση: 01.05.2020).

⁵ Rudnev, «Schodennyk okypatsii mista Lebedyna», ό.π.

⁶ *Vilna Ukrayina* (Ελεύθερη Ουκρανία), 28.10.1941, σ. 2.

συνέπεια και συνέχεια, κάτω από τις δυσμενείς συνθήκες που δημιούργησαν οι βομβαρδισμοί της πόλης.⁷ Παρομοίως, το νοσοκομείο στην πόλη της Μπίλα Τσέρκβα, που απέχει μόλις 80 χιλιόμετρα από το Κίεβο, λειτουργούσε ασταμάτητα και τις ημέρες που διεξάγονταν μάχες στην πόλη. Είναι αξιοσημείωτο πως η διοίκηση του νοσοκομείου κατάφερε να περισώσει τον ιατρικό εξοπλισμό.⁸

Ωστόσο, τα νοσοκομειακά ιδρύματα που λειτουργούσαν την περίοδο αυτή ήταν ήδη περιορισμένα συγκριτικά. Κατά την περίοδο των πολεμικών συγκρούσεων, αρκετά νοσηλευτικά ιδρύματα είχαν κλείσει εξαιτίας αφενός της φθοράς και αφετέρου της φυγής του προσωπικού. Η επαναλειτουργία τους μετά την κατάκτηση της χώρας από τους Γερμανούς οφείλεται στη δραστηριότητα των μελών της Οργάνωσης των Ουκρανών Εθνικιστών (ΟΟΥΝ),⁹ οι οποίοι, οραματιζόμενοι τη συγκρότηση ενός ανεξάρτητου ουκρανικού κράτους, εισέβαλαν στη χώρα μετά από τα γερμανικά στρατεύματα (οι επονομαζόμενες «μεταβατικές ομάδες») με σκοπό την κατάληψη της εξουσίας.¹⁰

Παρά το γεγονός ότι η ανώτατη εξουσία στη χώρα ανήκε στη γερμανική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, από τους Ουκρανούς εθνικιστές στελεχώθηκαν οι τοπικές διοικήσεις του, λεγόμενου, δεύτερου βαθμού.¹¹ Στη συνέχεια, στα πλαίσια των τοπικών διοικήσεων, αρχικά σε επίπεδο νομού και έπειτα σε επίπεδο πόλης, συγκροτήθηκαν τμήματα προστασίας υγείας και υγειονομικά υποτμήματα. Για παράδειγμα, η επαρχιακή πόλη Σάρνι, κέντρο του ομώνυμου δήμου στον νομό του Ρίβνε, καταλήφθηκε από τα γερμανικά στρατεύματα στις 6 Ιουλίου του 1941. Εντός μίας εβδομάδας από την κατάληψή της συγκροτήθηκε από τους Ουκρανούς εθνικιστές δημαρχείο και δημοτική διοίκηση, που ονομάστηκε μεγαλοστόμως «Ανεξάρτητη Ουκρανική Διοίκηση», η σύσταση της οποίας, ωστόσο, επικυρώθηκε από τη γερμανική στρατιωτική διοίκηση. Στο δημαρχείο της πόλης και στη δημοτική διοίκηση ξεκίνησε να λειτουργεί τμήμα προστασίας της υγείας και υγειονομικό τμήμα αντίστοιχα.¹²

Το πρώτο μέλημα των υπαλλήλων αυτών των τμημάτων – που εγκαινιάστηκαν σε πολλές ουκρανικές πόλεις – ήταν να επαναλειτουργήσουν τα ιατροφαρμακευτικά ιδρύματα. Ως εκ τούτου, τα μέλη των τμημάτων προστασίας υγείας ασχολήθηκαν με την απογραφή του ιατρικού προσωπικού και εξοπλισμού.¹³ Συγκεκριμένα, στο Κίεβο εντός των δύο εβδομάδων

⁷ Rudnev, ό.π., μέρος 9, <https://artmuseum.lebedyn.org/shhodennyk-okupatsiyi-mista-lebedyna-chastyna-9/> (πρόσβαση: 23.04.2022)

⁸ *Dzvyn (Η καμπάνα)*, 1:16 (1942), σ. 2.

⁹ Orest Subtelny, *Ukraine: a history*, 3rd ed., University of Toronto Press, Μπάφαλο και Λονδίνο 32000, σ. 443-444.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 464.

¹¹ *Vidrodzhennya (Αναγέννηση)*, 63:69 (1942), σ. 2.

¹² *Golos Sarnenshyny (Η φωνή του Σάρνι)*, 24.07.1941, σ. 2.

¹³ *Ukrayinske slovo (Ουκρανική λέξη)*, 22 (1941), σ. 4.

από την κατάληψη της πόλης όλοι οι εναπομείναντες ιατροί απογράφηκαν και στάλθηκαν για εργασία στα νοσοκομεία της πόλης.¹⁴

Το Ζιτόμιρ, στη βορειοδυτική Ουκρανία, καταλήφθηκε από τα γερμανικά στρατεύματα στις 9 Ιουλίου του 1941. Αμέσως μετά στην πόλη έφτασε ομάδα των ουκρανών εθνικιστών,¹⁵ οι οποίοι ασχολήθηκαν με τη σύσταση της κατώτερης διοίκησης. Οι υπάλληλοι του τμήματος προστασίας της υγείας ασχολήθηκαν με την απογραφή του υπάρχοντος νοσοκομειακού εξοπλισμού καθώς και με τον σχεδιασμό του ιατροφαρμακευτικού συστήματος του νομού.¹⁶

Παράλληλα, άρχισαν να επαναλειτουργούν τα ιατροφαρμακευτικά ιδρύματα. Να σημειωθεί πως εφόσον οι γερμανικές αρχές δεν παραχωρούσαν χρήματα για την επισκευή κάποιου κατεστραμμένου ή υπό κατασκευή νοσοκομείου, το κόστος των εργασιών αναλάμβαναν οι κάτοικοι της πόλης, όπως συνέβη στην πόλη Λουτσκ, στη βορειοδυτική Ουκρανία.¹⁷ Ωστόσο, οι δράσεις ανοικοδόμησης και επαναλειτουργίας αφορούσαν κυρίως τα νοσοκομεία των οποίων τα κτίρια παρέμεναν σε καλή κατάσταση. Για παράδειγμα, στις 25 Σεπτεμβρίου του 1941, δηλαδή ένα μήνα μετά από την κατάληψη της πόλης, στο Ζιτόμιρ επαναλειτούργησε το βαλνεολογικό νοσοκομείο.¹⁸ Μέχρι τις αρχές του Οκτωβρίου του 1941 στην πόλη τέθηκαν σε λειτουργία το γενικό νοσοκομείο του νομού, δύο αστικές πολυκλινικές, το νοσοκομείο των νεογέννητων, και το παιδιατρικό νοσοκομείο φυματικών μεταξύ άλλων.¹⁹ Συνολικά στους 28 δήμους του νομού λειτουργούσαν 38 νοσοκομεία, 41 πολυκλινικές και 91 αγροτικά ιατρεία.²⁰ Επίσης, στις αρχές Νοεμβρίου του 1941, στη συνεδρίαση των μελών της ουκρανικής νομαρχιακής διοίκησης αποφασίστηκε η λειτουργία του τοπικού παραρτήματος του Ερυθρού Σταυρού²¹ και ως κύριος στόχος του ορίστηκε η περίθαλψη των αιχμαλώτων πολέμου. Ως εκ τούτου, τα μέλη της διοίκησης στράφηκαν προς τις γερμανικές αρχές με αίτημα την επιστροφή του προηγούμενου κτιρίου της εν λόγω οργάνωσης για τη δημιουργία ειδικού νοσοκομείου.²²

¹⁴ *Ukrayinske slovo* (Ουκρανική λέξη), 22 (1941), σ. 4.

¹⁵ Paul Robert Magocsi, *A history of Ukraine: the land and its peoples*, University of Toronto Press, Μπάφαλο και Λονδίνο ²2010, σ. 672.

¹⁶ *Golos Volyni* (Η φωνή της Βολυνίας), 12.10.1941, σ. 3.

¹⁷ *Ukrayinskyi golos* (Ukrainische Stimme), 2 (1941), σ.4 *Ukrayinskyi golos* (Ukrainische Stimme), 9 (1941), σ. 4.

¹⁸ *Ukrayinske slovo* (Ουκρανική λέξη), 15 (1941), σ. 4.

¹⁹ *Golos Volyni* (Η φωνή της Βολυνίας), 12.10.1941, σ. 3.

²⁰ Στο ίδιο.

²¹ *Golos Volyni* (Η φωνή της Βολυνίας), 09.11.1941, σ. 4.

²² Στο ίδιο.

Στις 25 Αυγούστου του 1941 τα γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν το Ντινπροπετρόβσκ, στην κεντροανατολική Ουκρανία. Κατόπιν, στην πόλη εδραιώθηκε ισχυρή ομάδα της ΟΟΥΝ,²³ τα μέλη της οποίας ανέπτυξαν αξιόλογη δραστηριότητα και στελέχωσαν την κατώτερη ουκρανική διοίκηση. Κατά συνέπεια, εντός ενός μηνός άρχισε να λειτουργεί στην πόλη το ιατρικό τμήμα του δημαρχείου και το υγειονομικό υποτμήμα.²⁴ Όλες οι ενέργειες των μελών της ουκρανικής τοπικής διοίκησης ήταν στραμμένες προς την άμεση επαναλειτουργία των νοσοκομείων, με αποτέλεσμα την επαναλειτουργία του κέντρου πρώτων βοηθειών του Ντινπροπετρόβσκ, τον Οκτώβριο του 1941²⁵. Στις αρχές του Νοεμβρίου του 1941 στην πόλη λειτουργούσαν σχεδόν όλα τα νοσοκομεία και οι πολυκλινικές, καθώς και το μαιευτήριο.²⁶ Επίσης, τα μέλη του τμήματος υγείας ανέπτυξαν σχέσεις με τους υπόλοιπους δήμους του νομού, στους οποίους στάλθηκαν ιατροί για εργασία, έπειτα από την εξέταση της κατάστασης των νοσοκομείων.²⁷

Στο Λουτσκ τον Σεπτέμβριο του 1941 λειτουργούσαν συνολικά πέντε πολυκλινικές, παιδιατρικό νοσοκομείο, χειρουργικό και φυματιολογικό νοσοκομείο, καθώς και μονάδα θεραπείας σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων.²⁸ Στο Κίεβο, και άλλα νοσοκομεία άνοιγαν τις πύλες τους. Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 1941 επαναλειτούργησε το νοσοκομείο δερματολογικών και αφροδισιακών παθήσεων, το οποίο όχι μόνο δεχόταν πάσχοντες καθημερινά και εντελώς δωρεάν, αλλά τους παραχωρούσε φαρμακευτική περίθαλψη.²⁹

Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες, υπό τις δύσκολες συνθήκες της γερμανικής κατοχής ήταν ανέφικτη η λειτουργία όλων των ιατροφαρμακευτικών ιδρυμάτων, που υπήρχαν πριν τον πόλεμο. Για παράδειγμα, εάν το 1941 στο Κίεβο υπήρχαν 21 πολυκλινικές, 15 γενικά νοσοκομεία και 14 παιδιατρικά νοσοκομεία,³⁰ στις αρχές του Οκτωβρίου του 1941, δηλαδή δύο εβδομάδες μετά την κατάληψη της πόλης, λειτουργούσαν μονάχα επτά πολυκλινικές και

²³ Lev Shankovsky, *Pohidni grupy OOUN (Prychynky do istoriyi pohidnyh grup OOUN na tseentralnyh i sxidnyh zemlyah Ukrayiny v 1941-1943 rr.) (Μεταβατικές ομάδες της ΟΟΥΝ (Συνεισφορά στην ιστορία των μεταβατικών ομάδων της ΟΟΥΝ στην Κεντρική και στην Ανατολική Ουκρανία στους 1941-1943))*, Ukayinski samostijnyk, Μόναχο 1958, σ. 12-13.

²⁴ *Vilna Ukrayina (Ελεύθερη Ουκρανία)*, 01.10.1941, σ. 2.

²⁵ *Vilna Ukrayina (Ελεύθερη Ουκρανία)*, 07.10.1941, σ. 2.

²⁶ *Dnipropetrovska gazeta (Η εφημερίδα του Ντινπροπετρόβσκ)*, 05.11.1941, σ. 2. Αξίζει να σημειωθεί ότι τον Οκτώβριο του 1941 στην πόλη άνοιξε και μαιευτική σχολή, *Στο ίδιο*.

²⁷ *Στο ίδιο*.

²⁸ *Ukrayinskyi golos (Ukrainische Stimme)*, 4 (1941), σ. 4.

²⁹ *Ukrayinske slovo (Ουκρανική λέξη)*, 23 (1941), σ. 4.

³⁰ *Ukrayinske slovo (Ουκρανική λέξη)* 22 (1941), σ. 4.

οχτώ νοσοκομεία, ενώ στο τέλος της γερμανικής κατοχής στην πόλη λειτουργούσαν μόλις 13 νοσηλευτικά ιδρύματα³¹.

II. Λειτουργία των υγειονομικών τμημάτων

Εξίσου αξιόλογη δουλειά στην αρχή της γερμανικής κατοχής επέδειξαν τα υγειονομικά υποτμήματα των τοπικών διοικήσεων. Για παράδειγμα, στο Ντινπροπετρόβσκ η πόλη διαιρέθηκε αρχικά σε εννέα³² και αργότερα σε έντεκα τμήματα³³ από τα στελέχη του υγειονομικού υποτμήματος και το κάθε τμήμα απέκτησε δικό του ιατρό. Οι συγκεκριμένοι ιατροί επισκέπτονταν τις αυλές των σπιτιών, τις φοιτητικές εστίες, δημόσια λουτρά, κουρεία και άλλα σημεία υγειονομικού ενδιαφέροντος.³⁴ Επίσης, στην πόλη άρχισαν να λειτουργούν απολυμαντικοί σταθμοί και εργαστήρια βακτηριολογίας.³⁵ Για παράδειγμα, ειδικό εργαστήριο έλεγχε την ποιότητα του νερού.³⁶ Αντίστοιχα, στο Ζιτόμιρ για την αποφυγή εξάπλωσης μεταδοτικών νοσημάτων λειτουργούσε μονάδα λοιμώξεων στο τοπικό νοσοκομείο.³⁷

Επιπλέον, τα υγειονομικά υποτμήματα ασχολήθηκαν με τον έλεγχο των τροφίμων. Ως εκ τούτου, στην αγορά του Κιέβου εντός των πρώτων δύο εβδομάδων μετά την κατάληψη της πόλης από τα γερμανικά στρατεύματα άρχισαν να λειτουργούν εργαστήρια για τον σκοπό αυτόν³⁸.

³¹ TSDAGO, 1/23/633, σ. 31-39. Αναφέρεται στο *Kyiv: vijna, vlada, suspilstvo. 1939-1945 roky (Za dokumentamy radyanskyh spetsssluzb ta natsystkoyi okupatsijnoyi vlady)*, (Κιέβο : πόλεμος, εξουσία, κοινωνία. 1939-1945. (Βάσει των εγγράφων των σοβιετικών ειδικών υπηρεσιών και της ναζιστικής κατοχικής διοίκησης), Tempora, Κιέβο 2014, σ. 657.

³² *Vilna Ukrayina (Ελεύθερη Ουκρανία)*, 01.10.1941, σ. 2.

³³ *Vilna Ukrayina (Ελεύθερη Ουκρανία)*, 31.10.1941, σ. 2.

³⁴ Στο ίδιο.

³⁵ *Vilna Ukrayina (Ελεύθερη Ουκρανία)*, 01.10.1941, σ. 2.

³⁶ *Vilna Ukrayina (Ελεύθερη Ουκρανία)*, 31.10.1941, σ. 2.

³⁷ *Golos Volyni (Η φωνή της Βολυνίας)*, 12.10.1941, σ. 3.

³⁸ *Ukrayinske slovo (Ουκρανική λέξη)*, 22 (1941), σ. 4.

III. Ανάγκες σε ιατρικό προσωπικό

Όπως προαναφέραμε, στις πρώτες διοικητικές πράξεις των μελών της τοπικής ουκρανικής διοίκησης ανάγεται η απογραφή των ιατρών, που παρέμεναν στα καταληφθέντα εδάφη.³⁹ Στο Κίεβο το 1941, πριν την έναρξη του πολέμου εργάζονταν 4183 ιατροί, ενώ το Δεκέμβριο του 1943, έναν μήνα μετά την απελευθέρωση της πόλης, καταγράφονται 352 ιατροί.⁴⁰

Οι παράγοντες που συνέβαλαν στη δραστική μείωση του αριθμού των ιατρών και νοσηλευτών, που παρέμειναν στα κατεχόμενα εδάφη, εντοπίζονται στη φυγή αρκετών εξ αυτών το 1941 με τα αποχωρούντα στρατεύματα του Κόκκινου Στρατού, στην αλλαγή επαγγέλματος κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής, και στους θανάτους από πείνα και κακουχίες. Επίσης, ορισμένοι ιατροί εβραϊκής καταγωγής εξοντώθηκαν στο πλαίσιο των μαζικών εκτελέσεων Εβραίων στην Ουκρανία. Στις 17 Οκτωβρίου του 1941 άρχισαν οι μαζικές εβραϊκές εκτελέσεις στη Μαριούπολη, όπου εντός δύο ημερών έχασαν τη ζωή τους περίπου 20 χιλιάδες άτομα, ανάμεσα στα οποία εντοπίζονται και τέσσερις επιφανείς ιατροί της πόλης.⁴¹

Η κατανομή των ιατρών που έμειναν στη χώρα διαφοροποιείτο ανά περιοχές και εξαρτάτο, εκτός των άλλων, και από τον αριθμό των νοσηλευτικών ιδρυμάτων που είχαν τεθεί σε λειτουργία. Επομένως, παρότι στο Λουτσκ η ουκρανική διοίκηση της πόλης τον Νοέμβριο του 1941 προέβη σε μείωση του ιατρικού προσωπικού από 416 ιατρούς σε 370,⁴² σε άλλα σημεία της χώρας αρκετά νοσοκομεία αναζητούσαν ιατρικό προσωπικό. Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 1941 στο Ντινπροπετρόβσκ το νοσοκομείο του Οργανισμού Σιδηροδρόμων αναζητούσε οδοντίατρους και οδοντοτεχνίτες.⁴³ Το ιατρικό προσωπικό ορισμένων νοσοκομείων που λειτουργούσαν το 1942 στο Χάρκοβο⁴⁴ συνίστατο κυρίως από βετεράνους ιατρούς, που εργάζονταν ήδη από την περίοδο της σοβιετικής επικυριαρχίας, ενώ ορισμένοι αποτελούσαν πρώην αιχμαλώτους πολέμου, που ανέκτησαν την ελευθερία τους έπειτα από απόφαση των γερμανικών αρχών.⁴⁵

³⁹ *Ukrayinske slovo* (Ουκρανική λέξη), 22 (1941), σ. 4.

⁴⁰ TSDAGO, 1/23/633, σ. 31-39. Αναφέρεται στο *Kyiv : vijna, vlada, suspilstvo. 1939-1945 roky (Za dokumentamy radjanskyh spetssluzb ta natsystkoyi okupatsijnoyi vlady)*, (Κίεβο : πόλεμος, εξουσία, κοινωνία. 1939-1945. (Βάσει των εγγράφων των σοβιετικών ειδικών υπηρεσιών και της ναζιστικής κατοχικής διοίκησης), Tempora, Κίεβο 2014, σ. 657.

⁴¹ TSDAGO, 1/23/588, σ. 50.

⁴² *Ukrayinskyi golos* (Ukrainische Stimme), 9 (1941), σ. 4.

⁴³ *Dnipropetrovska gazeta* (Η εφημερίδα του Ντινπροπετρόβσκ), 21.10.1941, σ. 2.

⁴⁴ TSDAGO, 62/1/193, σ. 159.

⁴⁵ Στο ίδιο.

Προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες σε ιατρικό προσωπικό, συνέχισαν να λειτουργούν ορισμένα ιατρικά πανεπιστήμια, όπως αυτό στο Χάρκοβο κατά το 1942.⁴⁶ Στις 21 Σεπτεμβρίου του 1942, 84 φοιτητές της Ιατρικής του πανεπιστημίου στη Βίνιτσα, πόλη της δυτικο-κεντρικής Ουκρανίας, πέτυχαν στις εξετάσεις και αποφοίτησαν.⁴⁷ Αντίστοιχα, το φθινόπωρο του 1942, 117 άτομα έλαβαν πτυχία ιατρικής από το Ιατρικό Πανεπιστήμιο στο Ντινπροπετρόβσκ.⁴⁸

Αυτή η πολιτική όμως δεν διήρκησε για πολύ και δεν εφαρμόστηκε συνολικά. Από το δεύτερο μισό του 1942 τα ιατρικά πανεπιστήμια άρχισαν να κλείνουν. Για παράδειγμα, στα τέλη του Νοεμβρίου του 1942 έκλεισε το ιατρικό πανεπιστήμιο του Κιέβου.⁴⁹ Στα τέλη του ίδιου έτους έκλεισε και το ιατρικό πανεπιστήμιο στη Βίνιτσα διότι οι γερμανικές αρχές εξάρθρωσαν ανταρτική οργάνωση στους κόλπους του.⁵⁰

Μετά το κλείσιμο των ιατρικών πανεπιστημίων διατηρήθηκαν μόνο τα εκπαιδευτήρια νοσηλευτικού προσωπικού. Παραδείγματος χάρη, στο νοσοκομείο της κωμόπολης Ντουναγίβτσι, στη δυτική Ουκρανία, λειτουργούσε ιατρικό εκπαιδευτήριο, που οργανώθηκε από τον Ερυθρό Σταυρό. Η εκπαίδευση διαρκούσε έναν μήνα και τον Οκτώβριο του 1942 στο εν λόγω εκπαιδευτήριο φοιτούσαν 20 άτομα.⁵¹ Τα μαθήματα γίνονταν τρεις φορές την εβδομάδα και οι σπουδαστές εκπαιδούνταν στην παροχή πρώτων βοηθειών.⁵² Την άνοιξη του 1942 στη Χερσώνα, κοντά στις ακτές της Μαύρης θάλασσας, άνοιξαν τέσσερις επαγγελματικές σχολές, μία εκ των οποίων ήταν για νοσοκόμες.⁵³ Τον Φεβρουάριο του 1943 από το εκπαιδευτήριο μαιευτικής στο Ρίβνε αποφοίτησαν 30 μαίες.⁵⁴ Παρόλα αυτά, η έλλειψη σε ενεργεία ιατρούς παρέμεινε αισθητή.

IV. Το κόστος των νοσοκομείων

Σε αντιδιαστολή με όσα ίσχυαν στην ΕΣΣΔ, στα πλαίσια της οποίας είχαν θεσπιστεί η δωρεάν εκπαίδευση και ιατρική περίθαλψη, οι ιατροί δεν λάμβαναν μισθούς από τη γερμανική

⁴⁶ TSDAGO, 62/1/183, σ. 23.

⁴⁷ *Dnipropetrovska gazeta* (Η εφημερίδα του Ντινπροπετρόβσκ), 29.10.1942, σ. 4.

⁴⁸ *Ivankivski visti* (Ειδήσεις του Ιβάνκιβ), 8 (1942), σ. 4.

⁴⁹ Iryna Khoroshunova, «Shchodennyk» («Ημερολόγιο»), μέρος 4, <https://gordonua.com/specprojects/khoroshunova4.html> (πρόσβαση: 28.08.2020).

⁵⁰ «Σύντομη αναφορά για το νομό της Βίνιτσα» (31.08.1943), TSDAGO, 62/1/1635, σ. 10.

⁵¹ *Ivankivski visti* (Ειδήσεις του Ιβάνκιβ), 6 (1942), σ. 4.

⁵² Στο ίδιο.

⁵³ *Sumskij visnyk* (Sumier Anzeigener), 63:84 (1942), σ. 2.

⁵⁴ *Ivankivski visti* (Ειδήσεις του Ιβάνκιβ), 8:23 (1943), σ. 4.

διοίκηση. Συνεπώς, αμείβονταν από τους ασθενείς έναντι χρηματικού αντιτίμου για κάθε νοσοκομειακή επίσκεψη. Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 1941 στο νοσοκομείο του Ντινπροπετρόβσκ ο ασθενής αναγκαζόταν να πληρώνει πέντε ρούβλια κατά την πρώτη επίσκεψη και τρία για κάθε επόμενη.⁵⁵ Την ίδια χρονιά, μία ημέρα νοσηλείας στο νοσοκομείο του Κιέβου κόστιζε 20 ρούβλια,⁵⁶ ενώ μια ημέρα νοσηλείας στο νοσοκομείο της Αγίας Άννας στο Κιροβογράντ, στην κεντρική Ουκρανία, κόστιζε 15.⁵⁷ Επίσης, το 1942 στη Ζαπορίζια της νοτιοανατολικής Ουκρανίας ο ασθενής πλήρωνε τέσσερα ρούβλια κάθε φορά που χρειαζόταν να επισκεφθεί έναν ιατρό σε νοσοκομειακό ίδρυμα.⁵⁸

Συγχρόνως, αξίζει να σημειωθεί ότι μετά τη γερμανική εισβολή, άρχισαν να λειτουργούν και ιδιωτικά ιατρεία. Ως εκ τούτου, στις στήλες των τοπικών εφημερίδων δημοσιεύονταν συχνά αγγελίες που αφορούσαν τη λειτουργία τους.⁵⁹ Από τη γερμανική διοίκηση οι ιδιώτες ιατροί αναγκάστηκαν να προβούν στην αγορά σχετικής άδειας για ιδιωτικό ιατρείο προκειμένου να μπορέσουν να εργαστούν, αλλά και να ανταπεξέλθουν στην πληρωμή των φόρων που τους επέτρεπαν τη συνέχιση της λειτουργίας των ιατρείων τους. Κατά συνέπεια, τον Νοέμβριο του 1941 στη Μαριούπολη λειτουργούσαν τέσσερα οδοντοτεχνικά εργαστήρια και δύο οδοντιατρεία, αφού είχαν εκδοθεί έναντι χρηματικού ποσού οι σχετικές άδειες για τη λειτουργία τους.⁶⁰

V. Λειτουργία φαρμακείων

Με την εγκαθίδρυση της γερμανικής εξουσίας άρχισαν να επαναλειτουργούν και τα φαρμακεία.⁶¹ Τον Οκτώβριο του 1941, στο Ζιτόμιρ λειτουργούσαν τέσσερα φαρμακεία.⁶² Αντίστοιχα, στις αρχές του Νοεμβρίου του 1941, στο Ντινπροπετρόβσκ λειτουργούσαν δέκα φαρμακεία.⁶³ Τον ίδιο μήνα στη Ζολοτονόσα, μια επαρχιακή πόλη στον νομό Τσερκάσι της κεντρικής Ουκρανίας, το φαρμακείο λειτουργούσε καθημερινά έως τις πέντε μετά μεσημβριαν, ενώ σε έκτακτες περιπτώσεις ο κόσμος μπορούσε να προμηθευτεί τα

⁵⁵ *Vilna Ukrayina* (Ελεύτερη Ουκρανία), 04.10.1941, σ. 2.

⁵⁶ Khoroshunova, «Ημερολόγιο», <https://gordonua.com/specprojects/khoroshunova2.html> (πρόσβαση: 26.08.2020).

⁵⁷ *Ukrayinskyi golos* (*Ukrainische Stimme*), 24 (1941), σ. 6.

⁵⁸ TSDAGO, 62/1/194, σ. 23.

⁵⁹ *Ukrayinskyi golos* (*Ukrainische Stimme*), 1 (1941), σ. 4.

⁶⁰ *Mariupolska gazeta* (*Η εφημερίδα της Μαριούπολης*), 02.12.1941, σ. 2.

⁶¹ *Ukrayinske slovo* («Ουκρανική λέξη»), *Zolotonosha*, 3 (1941), σ.2 *Sumskij visnyk* (*Sumier Anzeigener*), 3 (1941), σ. 2.

⁶² *Golos Volyni* (*Η φωνή της Βολυνίας*), 12.10.1941, σ.3.

⁶³ *Dnipropetrovska gazeta* (*Η εφημερίδα του Ντινπροπετρόβσκ*), 05.11.1941, σ. 2.

συνταγογραφούμενα φάρμακα και τις Κυριακές.⁶⁴ Σε αντίθεση με τις πόλεις, στα χωριά το άνοιγμα των φαρμακείων καθυστερούσε λόγω των περιορισμένων μέσων συγκοινωνίας αφενός και της έλλειψης φαρμακοποιών αφετέρου.⁶⁵

Παρόλα αυτά, μετά την εξάντληση των διαθέσιμων φαρμάκων δεν υπήρχε δυνατότητα προμήθειας νέων. Εξαιτίας αυτού, το 1942 στη Ζαπορίζια τα φαρμακεία παρέμειναν κλειστά λόγω έλλειψης φαρμάκων.⁶⁶ Το ίδιο έτος στον νομό του Χάρκοβο, οι εναπομείναντες ιατροί και νοσηλευτές ήταν αναγκασμένοι να εργάζονται, αλλά χωρίς φάρμακα.⁶⁷ Σε κάθε περίπτωση, οι πολίτες μπορούσαν να τα προμηθευτούν παράνομα, όπως από τα φαρμακεία για τους *Volksdeutsche*.⁶⁸ Ο Β. Κ. Ρούδνεφ τον Μάρτιο του 1943 ανέφερε στο ημερολόγιό του ότι ένας Γερμανός στρατιώτης, ο οποίος τον είχε επισκεφτεί προηγουμένως, του έφερε οκτώ ασπιρίνες.⁶⁹ Σε γενικές γραμμές, εξαιτίας της έλλειψης των φαρμάκων, τα φαρμακεία άρχισαν να κλείνουν σε ολόκληρη τη χώρα από το 1942 και έπειτα.⁷⁰

VI. Επιδείνωση της κατάστασης

Τις πρώτες ημέρες της γερμανικής κατοχής τα νοσοκομεία λειτουργούσαν όπως συνήθως. Συγκεκριμένα, στις 16 Ιουλίου του 1941, την ημέρα που η Μπίλα Τσέρκβα καταλήφθηκε από τα γερμανικά στρατεύματα, στο νοσοκομείο της πόλης νοσηλεύονταν 42 ασθενείς. Αργότερα, ο αριθμός των ασθενών αυξήθηκε σε 300, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν αιχμάλωτοι πολέμου. Παρά τον μεγάλο αριθμό ασθενών, όλοι τους σιτίζονταν και περιθάλπονταν.⁷¹ Το διάστημα Ιουλίου-Σεπτεμβρίου 1941, στο εν λόγω νοσοκομείο πραγματοποιήθηκαν πάνω από 400 χειρουργεία και γεννήθηκαν 78 παιδιά.⁷² Ανάλογη κατάσταση παρατηρήθηκε και σε άλλες ουκρανικές πόλεις, όπως στο Λουτσκ, όπου το φθινόπωρο του 1941 όλα τα νοσοκομεία της πόλης λειτουργούσαν με εντατικό ρυθμό εξαιτίας της απελευθέρωσης πολλών αιχμαλώτων πολέμου, οι οποίοι έχρηζαν ιατρικής φροντίδας.⁷³

⁶⁴ *Ukrayinske slovo* (Ουκρανική λέξη), 4 (1941), σ. 2.

⁶⁵ *Dnipropetrovska gazeta* (Η εφημερίδα του Ντιπροπετρόβσκ), 05.11.1941, σ. 2.

⁶⁶ TSDAGO, 62/1/194, σ. 23.

⁶⁷ TSDAGO, 62/1/181, σ. 24.

⁶⁸ *Kyiv: vijna, vlada, suspilstvo. 1939-1945 roky* (Za dokumentamy radyanskyh spetssluzb ta natsystkoyi okupatsijnoyi vlady), ό.π., σ. 103.

⁶⁹ Rudnev, «Shhodennyk» («Το ημερολόγιο»), ό.π., μέρος 9.

⁷⁰ TSDAGO, 62/1/193, σ. 17.

⁷¹ *Dzvin* (Η καμπάνα), 1:16 (1942), σ. 2.

⁷² Στο ίδιο.

⁷³ *Ukrayinskyi golos* (Ukrainische Stimme), 9 (1941), σ. 4.

Ωστόσο, ήδη από τους πρώτους μήνες της γερμανικής κατοχής στην Ουκρανία σημειώθηκε λιμός, καθώς δεν έγινε η συγκομιδή της σοδειάς η οποία και παρέμεινε στους αγρούς, αλλά και εξαιτίας των δυσβάσταχτων φόρων και της αναγκαστικής εισφοράς τροφίμων, που επέβαλε η γερμανική διοίκηση στον πληθυσμό της χώρας. Ας σημειώσουμε ότι η κατάσταση επιδεινώθηκε τον χειμώνα του 1941-1942, οπότε οι άνθρωποι πέθαιναν στους δρόμους. Οι άθλιες συνθήκες ζωής και ο χρόνιος υποσιτισμός σε συνδυασμό με την έλλειψη φαρμάκων και τις καταχρήσεις των γερμανικών αρχών είχαν πλήξει ανεπανόρθωτα την υγεία των ντόπιων.

Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι ο πόθος των Ουκρανών εθνικιστών να συγκροτήσουν ανεξάρτητο ουκρανικό κράτος, έστω υπό την αιγίδα των Γερμανών, ερχόταν σε πλήρη σύγκρουση με την επιθυμία των Γερμανών να συγκεντρώσουν όλη την εξουσία στα χέρια τους. Ως εκ τούτου, δεν άργησαν οι συλλήψεις των μελών της ΟΟΥΝ, που εντατικοποιήθηκαν στα τέλη του 1941 και τις αρχές του 1942, με αποτέλεσμα η ουκρανική τοπική διοίκηση να υποβαθμιστεί ή ακόμη και να καταργηθεί σε ορισμένες πόλεις, όπως συνέβη στο Ντιπροπετρόβσκ. Συνεπώς, οι προαναφερθέντες παράγοντες σε συνδυασμό με την περαιτέρω αυστηροποίηση του κατοχικού καθεστώτος ευθύνονταν για την υποτυπώδη λειτουργία των νοσοκομείων.

Το 1942 στην Πολτάβα, στην ανατολική- κεντρική Ουκρανία, εκτός από την έλλειψη φαρμάκων, όλα τα νοσοκομεία της πόλης καταλήφθηκαν από τον γερμανικό στρατό, και εφεξής σε αυτά νοσηλεύονταν αποκλειστικά γερμανοί στρατιώτες.⁷⁴ Επομένως, όταν το 1942 στη Πολτάβα, ο κόσμος που λιμοκτονούσε άρχισε να καταναλώνει διάφορα υποκατάστατα τροφίμων, όπως τεχνητό λάδι, πολλοί αρρώστησαν και πέθαναν, δεδομένης της απουσίας νοσοκομειακής περίθαλψης και φαρμάκων.⁷⁵

Επίσης, πληροφορίες για την πόλη της Μπίλα Τσέρκβα δείχνουν ότι τον Ιανουάριο του 1942 δεν υπήρχαν αιμοδότες και, επομένως δεν ήταν δυνατή η μετάγγιση αίματος. Από τον Αύγουστο του 1941 έως τον Ιανουάριο του 1942 πραγματοποιήθηκαν μονάχα 32 μεταγγίσεις αίματος, οι οποίες ήταν πολύ λίγες συγκριτικά με τον αριθμό των ασθενών.⁷⁶

Παρά ταύτα, ο κόσμος συνέχιζε να επισκέπτεται όσους ιατρούς εξακολουθούσαν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους. Από τα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σε ορισμένες περιοχές ο αριθμός των ασθενών ήταν αρκετά υψηλός. Για

⁷⁴ TSDAGO, 62/1/183, σ. 195. Σ' αυτά τα νοσοκομεία ιατροί και νοσηλευτές ήταν Γερμανοί, ενώ το κατώτατο προσωπικό προερχόταν από τους κατοίκους της πόλης, Στο ίδιο.

⁷⁵ Στο ίδιο.

⁷⁶ *Dzvin* («Η καμπάνα»), 1:16, (1942), σ. 2.

παράδειγμα, μόνον εντός του Ιανουαρίου του 1942 το ιατρείο του χωριού Τσερκάσι – δίπλα στην Μπίλα Τσέρκβα – επισκέφτηκαν 73 άτομα, ενώ άλλα 32 δέχθηκαν κατ' οίκον ιατρική επίσκεψη. Συνολικά, κατά το διάστημα αυτό ζήτησαν ιατρική βοήθεια 105 άτομα.⁷⁷ Σε άλλο χωριό του ίδιου δήμου, μόνο τους πρώτους τρεις μήνες του 1942 ιατρική βοήθεια παρασχέθηκε σε 468 ανθρώπους.⁷⁸ Εντούτοις, δεδομένης της έλλειψης φαρμάκων, ουσιαστικά η ιατρική βοήθεια συνίστατο στη διάγνωση ασθενειών και την παροχή συμβουλών. Όπως δήλωνε χαρακτηριστικά ένας σοβιετικός αντάρτης, «σύμφωνα με την σοβιετική αντίληψη νοσοκομεία δεν υπάρχουν, ενώ από τη γερμανική σκοπιά τα νοσοκομεία λειτουργούν».⁷⁹

Μέτρα για τη δημόσια υγεία και αντιμετώπιση των ασθενών

I. Αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών

Εισβάλλοντας στην Ουκρανία το 1941 οι Γερμανοί, χωρίς να ανησυχούν για τη γερμανική κοινή γνώμη, επανάφεραν την πολιτική εξόντωσης των ασθενών των ψυχιατρικών νοσοκομείων, του λεγόμενου «προγράμματος T-4», όπως είχαν πράξει νωρίτερα στην Πολωνία, όπου τα τάγματα των SS σκότωσαν το λιγότερο 7.700 ψυχικά ασθενείς ανθρώπους⁸⁰. Αντίστοιχα, στην Ουκρανία την περίοδο από το φθινόπωρο του 1941 μέχρι την άνοιξη του 1942 εξολοθρεύθηκαν το λιγότερο 8.500 με 9.000 ψυχικά ασθενείς.⁸¹

⁷⁷ Κρατικό Αρχείο του νομού Κιέβου, P-2225/1/207, σ. 1.

⁷⁸ Κρατικό Αρχείο του νομού Κιέβου, P-2225/1/207, σ. 7.

⁷⁹ TSDAGO, 62/1/194, σ. 23.

⁸⁰ Peter Longerich, *Heinrich Himmler*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2012, σ. 431.

⁸¹ Mariya Schur, «Ubyvstva lyudej iz psyhichnymy rozladamy staly shodynkoyu do Holokostu – istoriky» («Δολοφονίες ανθρώπων με ψυχικές διαταραχές ήταν σκαλοπάτι προς το Ολοκαύτωμα – ιστορικοί»), στο <https://nspu.com.ua/bez-rubriki/ubivstva-ljudej-iz-psyhichnymi-rozladami-stali-shodinkoju-do-golokostu-istoriki/> (πρόσβαση: 15.05.2022). Σύμφωνα με την Olena Petrenko, σε όλα τα εδάφη της Σοβιετικής Ένωσης από τους Γερμανούς σκοτώθηκαν περίπου 17-20 χιλιάδες ψυχικά άρρωστοι, ενώ μόνο στην Ουκρανία περίπου 7 χιλιάδες, Olena Petrenko, «Masovi vbyvstva yevrejskyh patsientiv psyhiatrychyh klinik za chasiv natsyystskoyi okupatsiyi Ukrayiny» («Μαζικές δολοφονίες των ασθενών ψυχιατρικών νοσοκομείων την περίοδο της ναζιστικής κατοχής στην Ουκρανία»), *Ukrayina Moderna*, 28 (2020), σ. 89.

II. Εμφάνιση μεταδοτικών ασθενειών

Εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών διαβίωσης, στα χρόνια της γερμανικής κατοχής επανεμφανίστηκαν μεταδοτικές ασθένειες, όπως ο τύφος. Συνεπώς, το πρώτο μέλημα των γερμανικών αρχών ήταν η αποφυγή των μεταδοτικών ασθενειών, που θα μπορούσαν να πλήξουν τους Γερμανούς στρατιώτες. Έτσι, από τις πρώτες μέρες η γερμανική στρατιωτική διοίκηση άρχισε να εκδίδει σχετικά διατάγματα. Για παράδειγμα, στις 15 Ιουλίου του 1941 η γερμανική στρατιωτική διοίκηση εξέδωσε διάταγμα το οποίο πρόσταζε τους κατοίκους της πόλης Σάρνι να καθαρίζουν καθημερινά τις οδούς και τις αυλές των σπιτιών. Επίσης, έπρεπε να ελεγχθούν οι κρήνες και τα σημεία περισυλλογής των διαφόρων ακαθαρσιών.⁸²

Στις 6 Νοεμβρίου του 1941, ο προϊστάμενος του Δήμου Ζολοτονόσα του νομού Τσερκάσι εξέδωσε διαταγή «Για την υγειονομική κατάσταση της πόλης Ζολοτονόσα», η οποία πρόσταζε ότι για την αποφυγή των μεταδοτικών ασθενειών πρέπει να διατηρούνται καθαρές οι αυλές και τα αποδυτήρια. Η εν λόγω διαταγή όριζε επιπλέον ότι οι δρόμοι και τα πεζοδρόμια έπρεπε να καθαρίζονται καθημερινά και τα απορρίμματα να διατηρούνται σε κάδους ή σε λάκκους, τους οποίους έπρεπε να διαθέτει κάθε νοικοκυριό και να τους αδειάζει τακτικά.⁸³ Παρόμοιες διαταγές εκδόθηκαν σε πολλές άλλες ουκρανικές πόλεις. Για παράδειγμα, στο Βοροσιλοβγκράντ της Ανατολικής Ουκρανίας (σημερινό Λουγάνσκ), έναν μήνα μετά την κατάληψη της πόλης άνοιξε υγειονομικός σταθμός, αποστολή του οποίου ήταν ο καθαρισμός των οδών και των αυλών των πολυκατοικιών από τη λάσπη. Επίσης, στις αρμοδιότητές του συγκαταλεγόταν η καταπολέμηση των μεταδοτικών ασθενειών και ο έλεγχος της ποιότητας του νερού στις δημόσιες κρήνες.⁸⁴

Παράλληλα, λόγω της εμφάνισης πολλών αδέσποτων σκύλων διατάχθηκε τα σκυλιά να είναι συνεχώς δεμένα και να βγαίνουν βόλτα μόνο με φίμωτρο, με στόχο τον περιορισμό της λύσσας.⁸⁵ Στην περίπτωση μη συμμόρφωσης με τα ανωτέρω υγειονομικά μέτρα, επιβαλλόταν πρόστιμο στους παραβάτες ύψους 200-500 ρουβλιών. Η επίβλεψη της εφαρμογής αυτών των μέτρων θα γινόταν από τα υγειονομικά τμήματα των δημαρχείων και από την ουκρανική αστυνομία.

⁸² *Golos Sarnenschyny (Η φωνή του Σάρνι)*, 24.07.1941, σ. 2.

⁸³ *Ukrayinske slovo (Ουκρανική λέξη)*, 3 (1941), σ. 2.

⁸⁴ «Ο υγειονομικός σταθμός της πόλης», *Nove zhyttya (Νέα ζωή)*, 18.08.1942, σ. 2. Στην Πολτάβα για τη λήψη των αντίστοιχων μέτρων εκδόθηκε η διαταγή του Δημάρχου υπ' αριθμόν 18, *Golos Poltavshyny (Stimme von Poltawa)*, 4 (1941), σ. 4. Στη Ζαπορίζια αντίστοιχη απόφαση του Δημαρχείου ελήφθη στις 23 Οκτωβρίου του 1941, στο Σούμι στις 22 Οκτωβρίου 1941, ενώ στη Μπίλα Τσερκβα στις 25 Αυγούστου 1941, *Nove Zaporizhya (Neues Saporoshje)*, 1 (1941), σ. 4· *Sumskij visnyk (Sumier Anzeigener)*, 3 (1941), σ. 1· Κρατικό Αρχείο του νομού Κιέβου, P-2225/1/1a, σ. 4.

⁸⁵ *Ukrayinske slovo (Ουκρανική λέξη)*, 3 (1941), σ. 2. Για την αντίστοιχη διαταγή στο Λουτσκ βλ. *Ukrayinskyi golos (Ukrainische Stimme)*, 7 (1941), σ. 5.

Ωστόσο, παρόλες τις προσπάθειες, ήδη από τους πρώτους μήνες της κατοχής είχαν διαδοθεί σοβαρές μεταδοτικές ασθένειες. Εφόσον τον πρώτο καιρό υπήρχαν φάρμακα, οι γιατροί μπορούσαν να παράσχουν θεραπεία στους ασθενείς, οπότε και τα περιστατικά μόλυνσης μειώνονταν καθώς περιοριζόταν η διάδοση. Είναι αξιοσημείωτο ότι η θεραπεία γινόταν με τα χρήματα που παρείχε η ουκρανική διοίκηση, όπως συνέβη στο Λουτσκ, πόλη της βορειοδυτικής Ουκρανίας.⁸⁶

III. Αφροδίσια νοσήματα

Την περίοδο της γερμανικής κατοχής σημειώθηκαν αρκετές περιπτώσεις μόλυνσης από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Παρά το γεγονός ότι οι ιερόδουλες υποβάλλονταν σε τακτικούς ιατρικούς ελέγχους,⁸⁷ τα αφροδίσια νοσήματα συνέχισαν να εξαπλώνονται. Μάλιστα, οι στρατιωτικοί ιατροί της Βέρμαχτ διαπίστωναν πως αρκετοί στρατιώτες ήταν μολυσμένοι. Στη Μαριούπολη, ο Γερμανός διοικητής της πόλης διέταξε όλες τις πάσχουσες από αφροδίσια νοσήματα γυναίκες να προσέλθουν για θεραπεία στο νοσοκομείο του εργοστασίου του Ιλίτς, που βρισκόταν στην περιοχή.⁸⁸ Επίσης, όλοι οι ιατροί της πόλης υποχρεώθηκαν για κάθε περιστατικό μόλυνσης με αφροδίσια να ενημερώνουν τον αρχίατρο, ενώ ο τελευταίος είχε την υποχρέωση να ενημερώνει τους στρατιωτικούς ιατρούς της Βέρμαχτ. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, οι ντόπιοι ιατροί θα έχαναν την άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Οι γυναίκες που αρνούσαν να υποβληθούν σε θεραπεία, καθώς και εκείνες που μόλυναν τους Γερμανούς στρατιώτες θα τιμωρούνταν με πρόστιμο ύψους 1.500 ρουβλιών ή με φυλάκιση έως και έξι εβδομάδων.⁸⁹

Παρά ταύτα, τα μέτρα αυτά φαίνεται ότι δεν τελεσφόρησαν διότι μετά από την απελευθέρωση της χώρας οι σοβιετικές αρχές διαπίστωσαν αύξηση των κρουσμάτων αφροδισίων νοσημάτων σε ορισμένες περιοχές. Ειδικότερα, μόνο στον δήμο του Όβρουτς, του νομού Ζιτόμιρ, τον Δεκέμβριο του 1943 καταγράφηκαν από τη σοβιετική ηγεσία 49 νοσούντες από αφροδίσια νοσήματα.⁹⁰

⁸⁶ *Ukrayinskyi golos (Ukrainische Stimme)*, 9 (1941), σ. 4.

⁸⁷ Κρατικό Αρχείο του νομού Κιέβου, P-2362/1/12, σ. 13 *Kyiv: vijna, vlada, suspilstvo. 1939-1945 roky*, ό.π., σ. 501.

⁸⁸ *Mariupolska gazeta (Η εφημερίδα της Μαριούπολης)*, 22.01.1944, σ. 2.

⁸⁹ *Mariupolska gazeta (Η εφημερίδα της Μαριούπολης)*, ό.π.

⁹⁰ TSDAGO, 1/23/889, σ. 5.

IV. Καταπολέμηση μεταδοτικών ασθενειών

Προκειμένου να καταπολεμηθούν οι μεταδοτικές ασθένειες, ήδη στις πρώτες διαταγές της γερμανικής διοίκησης οριζόταν ότι κάθε περίπτωση εμφάνισής τους πρέπει να γνωστοποιείται αμέσως στο υγειονομικό τμήμα της πόλης. Στην περίπτωση μη εφαρμογής των υγειονομικών διατάξεων προβλέπονταν αυστηρές κυρώσεις.⁹¹ Επιπλέον, στις σελίδες των κατοχικών εφημερίδων δημοσιεύονταν διάφορες ιατρικές συμβουλές για την αποφυγή εξάπλωσης των μεταδοτικών ασθενειών. Συγκεκριμένα, για την καταπολέμηση του τύφου προτεινόταν το τακτικό μπάνιο ή οι τακτικές επισκέψεις στα δημόσια λουτρά, καθώς και το πλύσιμο, το σιδέρωμα και η απολύμανση των ρούχων.⁹² Στην περίπτωση εμφάνισης της νόσου, ο άρρωστος έπρεπε να ενημερώσει κάποιον ιατρό, έτσι ώστε να νοσηλευτεί σε νοσοκομείο.⁹³

V. Εμβολιασμοί

Τα μέτρα που επέβαλε η γερμανική διοίκηση και τα οποία αποσκοπούσαν στον περιορισμό ασθενειών επικίνδυνων για όλο τον πληθυσμό – τόσο για τους ντόπιους όσο και για τους Γερμανούς στρατιώτες – όπως ο τύφος, συνοδεύονταν από δωρεάν ιατρική περίθαλψη. Επιπλέον, προκειμένου να σταματήσει η μετάδοση της ασθένειας, διεξάγονταν μαζικοί και υποχρεωτικοί εμβολιασμοί του ντόπιου πληθυσμού.⁹⁴ Για παράδειγμα, τον Αύγουστο του 1942 διατάχθηκε από την τοπική διοίκηση του Ντινπροπετρόβσκ, να πραγματοποιηθούν υποχρεωτικοί εμβολιασμοί κατά της ευλογιάς στα άτομα κάτω των 30 ετών. Συγκεκριμένα, οι εμβολιασμοί των παιδιών και των ενηλίκων έπρεπε να ολοκληρωθούν μέχρι την 1η Οκτωβρίου 1942. Στους παραβάτες θα επιβαλλόταν πρόστιμο ύψους 200 ρουβλιών.⁹⁵

Συνεπώς, φαίνεται ότι, εφόσον οι λοιμοξιολόγοι και τα φάρμακα ήταν σχεδόν ανύπαρκτα, οι γερμανικές αρχές έδιναν μεγάλη προσοχή στην πρόληψη των μεταδοτικών νοσημάτων επιβάλλοντας τον εμβολιασμό του πληθυσμού και τον καθαρισμό των πιθανών εστιών μόλυνσης.

⁹¹ *Golos Sarnenshyny* (Η φωνή του Σάρνι), 24.07.1941, σ. 2.

⁹² *Ukrayinske slovo* (Ουκρανική λέξη), 2:21 (1942), σ. 2.

⁹³ Στο ίδιο.

⁹⁴ *Dzvin* (Η καμπάνα), 25:40 (1942), σ. 2.

⁹⁵ *Dnipropetrovska gazeta* (Η εφημερίδα του Ντινπροπετρόβσκ), 20.08.1942, σ. 4.

Συμπεράσματα

Στους κεντρικούς στόχους της κατάληψης των εδαφών της ΕΣΣΔ – συμπεριλαμβανόμενης της Ουκρανίας – από το Τρίτο Ράιχ, εντάσσονται η απόκτηση του λεγόμενου γερμανικού «ζωτικού χώρου» (*Lebensraum*) και η οικονομική εκμετάλλευση της χώρας. Όσον αφορά την οργάνωση και λειτουργία του νοσηλευτικού συστήματος στην κατεχόμενη Ουκρανία, πρέπει να σημειωθεί ότι τα εναπομείναντα από τη σοβιετική εποχή νοσηλευτικά ιδρύματα καταλαμβάνονταν από τη Βέρμαχτ και μετατρέπονταν σε στρατιωτικά νοσοκομεία, όπου νοσηλεύονταν Γερμανοί στρατιώτες. Παρότι η ναζιστική κοσμοθεωρία αντιμετώπιζε ουσιαστικά τους Σλάβους ως κατώτερους και τους καθιστούσε υπόδουλους των Γερμανών, στην Ουκρανία συνέχισαν να λειτουργούν ορισμένα νοσηλευτικά ιδρύματα για την εξυπηρέτηση του ντόπιου πληθυσμού.

Δεδομένων των διαβόητων προκηρύξεων των αξιωματούχων του Τρίτου Ράιχ περί της επιθυμητής μείωσης του ουκρανικού πληθυσμού, η γερμανική κατοχική διοίκηση δεν προέβλεψε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη για τους ντόπιους. Πρακτικά αυτό σήμαινε ότι στα νοσοκομεία, τα όποια εκείνοι μπορούσαν να επισκέπτονται, υπήρχαν μεν ιατροί αλλά όχι και φάρμακα. Επίσης, καθώς αποσύρονταν από τη χώρα, οι Γερμανοί κατέστρεψαν τον ιατρικό εξοπλισμό,⁹⁶ γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με την έλλειψη φαρμάκων, κατέστησε αδύνατη την παροχή ιατρικής βοήθειας στις απελευθερωμένες περιοχές.

Συμπερασματικά, ενώ στην αρχή η οργάνωση του ιατροφαρμακευτικού συστήματος πραγματοποιήθηκε από τα μέλη της ΟΟΥΝ, καθώς αποτελούσε κεντρικό στόχο της οργάνωσης, στη συνέχεια, μετά την εξόντωσή τους, οι ιατροφαρμακευτικές υπηρεσίες οργανώθηκαν από τις γερμανικές κατοχικές αρχές. Ωστόσο, εφόσον, σύμφωνα με τη ναζιστική ιδεολογία, οι Σλάβοι γίνονταν αντιληπτοί ως κατώτερος λαός από τους Γερμανούς, η ιατροφαρμακευτική φροντίδα, που παρεχόταν από την γερμανική διοίκηση στον ντόπιο πληθυσμό, επικεντρωνόταν αποκλειστικά στην αποφυγή μεταδοτικών λοιμώξεων.

⁹⁶ TSDAGO, 1/23/889, σ. 5.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ SOURCES- BIBLIOGRAPHY

Αρχεία Archives

Κεντρικό Κρατικό Αρχείο των Κοινωνικών Οργανώσεων, Κίεβο
Κρατικό Αρχείο του νομού Κιέβου

Αυτοβιογραφικά κείμενα Autobiographies

Rudnev, Boris Kuzmych, «Shhodennyk Okupatsiyi Mista Lebedyna Chastyna » («Το ημερολόγιο της κατοχής της πόλης Λεμπεντίν»),
<https://artmuseum.lebedyn.org/category/shhodennyk-rudnyeva> (πρόσβαση: 23.4.2022).
Khoroshunova, Iryna, «Shchodennyk» («Ημερολόγιο»),
<https://gordonua.com/specprojects/khoroshunova.html> (πρόσβαση: 28.08.2020)

Διαδικτυακές πηγές Digital Sources

Schur, Mariya, «Ubyvstva lyudej iz psyhichnymy rozladamy staly shodynkoyu do Holokostu – istoryky» («Δολοφονίες ανθρώπων με ψυχικές διαταραχές σκαλοπάτι προς το Ολοκαύτωμα – ιστορικοί») στο <https://nspu.com.ua/bez-rubriki/ubivstva-ljudej-iz-psihichnimi-rozladami-stali-shodinkoju-do-golokostu-istoriki/> (πρόσβαση: 15.05.2022)

Εφημερίδες και περιοδικά Newspapers and journals

Dnipropetrovska gazeta (Η εφημερίδα του Ντιπροπετρόβσκ)
Dzvin (Η καμπάνα)
Golos Sarnenschyny (Η φωνή του Σάρνι)
Golos Volyni (Η φωνή της Βολυνίας)
Ivankivski visti (Ειδήσεις του Ιβάνκιβ)
Mariupolska gazeta (Η εφημερίδα της Μαριούπολης)
Nove Zaporizhya (Neues Saporoshje)
Nove zhyttya (Νέα ζωή)

Sumskij visnyk (Sumier Anzeigener)

Ukrayinske slovo (Ουκρανική λέξη)

Ukrayinskyi golos (Ukrainische Stimme)

Vidrodzhennya (Αναγέννηση)

Vilna Ukrayina (Ελεύθερη Ουκρανία)

Βιβλιογραφία

Bibliography

Kyiv: vijna, vlada, suspilstvo. 1939-1945 roky (Za dokumentamy radyanskyh spetssluzb ta natsystskoyi okupatsijnoyi vlady), (Κίεβο: πόλεμος, εξουσία, κοινωνία. 1939-1945. (Βάσει των εγγράφων των σοβιετικών ειδικών υπηρεσιών και της ναζιστικής κατοχικής διοίκησης), Tempora, Κίεβο 2014.

Longerich, Peter, *Heinrich Himmler*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2012.

Magocsi, Paul Robert, *A history of Ukraine: the land and its peoples*, University of Toronto Press, Μπάφαλο και Λονδίνο ²2010.

Petrenko, Olena, «Masovi vbyvstva yevrejskyh patsientiv psyhiatrychyh klinik za chasiv natsystskoyi okupatsiyi Ukrayiny» («Μαζικές δολοφονίες των ασθενών ψυχιατρικών νοσοκομείων την περίοδο της ναζιστικής κατοχής στην Ουκρανία»), *Ukrayina Moderna*, 28 (2020), σ. 86-109. <https://uamoderna.com/images/archiv/28-2020/UM28Petrenko.pdf>

Shankovsky, Lev, *Pohidni grupy OOUN (Prychynky do istoriyi pohidnyh grup OOUN na tsentralnyh i sxidnyh zemlyah Ukrayiny v 1941-1943 rr.) [Μεταβατικές ομάδες της ΟΟΥΝ (Συνεισφορά στην ιστορία των μεταβατικών ομάδων της ΟΟΥΝ στην Κεντρική και στην Ανατολική Ουκρανία στα 1941-1943)]*, Ukayinski samostijnyk, Μόναχο 1958.

Subtelny. Orest, *Ukraine: a history*, University of Toronto Press, Μπάφαλο και Λονδίνο ³2000.

